

W. D. V. C.
22-

કર સ ન દા સ મા જો ક

કલ્યાણસાગી

આચાર્યશ્રી
કાકા કાલેલકરના પુરોવચન સાથે

ૐ
“પ્રેમ અને ત્યાગ”
મમતા • મમ • મમમમમ

૧૧

નાલંદા પ્રકાશન કાવ્ય
એન. એમ. ત્રિપાઠી દર્શક કાવ્યમાં
મુંબઈ ૧૯૪૫ કાવ્યો ગાંધીયુગની

૧૦૦.

વિભાગ કર્યા છે.

$$\begin{array}{r}
 \text{ਮੈਟਰ.} \\
 861.06 \\
 2159 \\
 \text{(ਮੈਟਰ.)} \\
 \hline
 22180
 \end{array}$$

અમિનંદન

ઉમાશંકરે સને ૧૯૩૧ માં વિશ્વશાંતિનું ગાન ગાયું એની પાછળપાછળ થોડા જ વર્ષોમાં વિશ્વવ્યાપી યુદ્ધનું મંડાણ મંડાયું ! એ ગાન ગાયानે આજે ચૌદ વર્ષો થયાં. આજે એ વિશ્વયુદ્ધ વિરામ તો પામ્યું છે. છતાં વિશ્વશાંતિની સ્થાપનાની આશા માનવીના ઉરમાં ઉગતી નથી. એવે વખતે શ્રી. કરસનદાસ માણેક કલ્યાણયાત્રીનું ગાન ગાય છે. કવિઓ કાન્તદર્શી હોય છે. એમની આશા અને શ્રદ્ધા અખૂટ હોય છે. શ્રી. ઉમાશંકરે પોતાની કારકીર્દિના પ્રારંભમાં જ વિશ્વશાંતિ જેવું કાવ્ય રચ્યું. શ્રી. કરસનદાસે પોતાની પરિણત પ્રતિભાના દિવસોમાં કલ્યાણયાત્રીનું દર્શન કરાવ્યું છે. બન્ને એક એક વખતે વિદ્યાપીઠના વિદ્યાર્થી રહ્યા છે. બન્ને મારા આત્મીય છે. બન્નેના વિચારવિકાસનો અને પુરૂષાર્થની સાધનાનો હું સાક્ષી છું. આ યુગની શ્રદ્ધા અને અશ્રદ્ધાના પડઘા એમના વિચારોમાં પડેલા મેં જોયા છે પણ બન્નેની માંગલ્ય પ્રત્યેની શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠા અડગ છે એ પણ મેં જોયું છે.

યુગાવતાર તરીકે સ્વીકારાયલા બાપુની પ્રવૃત્તિમાં બન્નેએ એક યા બીજી રીતે લાગ લીધો છે. બન્ને એમની નજીકમાં પણ આવ્યા છે અને એમનાથી દૂર પણ ગયા છે. છતાં બન્નેને ગાંધીજીના યુગકાર્ય વિષે એકસરખી અટૂટ શ્રદ્ધા છે. શ્રી. ઉમાશંકરનું કાવ્ય લઘ્વ કલ્પનાનો એક નિબંધ છે. શ્રી. કરસનદાસનાં કાવ્યમાં ગાંધીજીના જીવનકાર્યનું સીધું દર્શન છે. — બન્ને કાવ્યો ગાંધીયુગની કવિતાની પ્રૌઢતાનાં પ્રતીક છે.

શ્રી. કરસનદાસે પોતાના ટૂંકા કાવ્યના ત્રણ વિભાગ કર્યા છે. જાણે ત્રિપદા ગાયત્રી.

ગાંધીજીની જીવનગીતાનું દર્શન કરતાં વેંત એમના પૂર્વ
 કવિ બુદ્ધ, ઇશુ અને કૃષ્ણ ત્રણેનું કવિ હૃદયને સ્મરણ થવાનું જ.
 શ્રી. કરસનદાસે પ્રથમ ભાગમાં ગાંધીજીનું શબ્દચિત્ર ઓછામાં
 ઓછા શબ્દોમાં આખાદ ચિત્રાયું છે.

‘પગમાં યુજ્યતું જોમ, ઉરે માનવતા વસી,
 દૈર્યદે તનુ ધારી જો કેવો જય છે ધસી.’

આ શબ્દો સાંભળતાં વેંત ગાંધીજીનું પેલું કનુ દેસાઈવાળું
 ચિત્ર તરત નજર આગળ આણું ઉભું થાય છે. ગાંધીજીની જીવન-
 સાધનાનું ચિંતન કરતાં કરતાં કવિને થાય છે—

‘સૃષ્ટિને સર્જતી વેળા સચ્ચિદાનંદને ઉરે
 હતું જે સોણહું એક તેજ એને ઉરે સ્ફુરે!’

ગાંધીજીના જીવનકાર્યનું કહો કે યુગકાર્યનું કહો આના
 કરતાં વધારે સચોટ ચિત્રણ કયા શબ્દોમાં થઈ શકે? એક કલ્પને
 અતે સૃષ્ટિકર્તાની એક કલ્પના સિદ્ધ થાય છે. એનું સ્વપ્ન સિદ્ધ
 થાય છે. પ્રચલિત યુગને અતે વિશ્વનો કલ્પાંત થવાનો છે કે
 સર્જનહારની કલ્પના સિદ્ધ થવાની છે એ આજે સામાન્ય માનવી
 શી રીતે કહી શકે? પણ ‘અનંત આશાનો દીપ ઉરે ધરી’
 આગળ વધતા એ નવભીષ્મને એ વિષે કશી શંકા નથી. અને
 એનો પુરુષાર્થ ગાનારા એ કવિએને પણ એ વિષે શંકા નથી.

પંચમહાભૂતો પર આત્માનો વિજય સ્થાપિત કરનારા
 મહાત્માનું વર્ણન કરતી વખતે કવિને પંચમહાભૂતોની ઉપમા
 સૂઝે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે.

‘ધરા શા ધીર ગંભીર, વ્યોમ શા વિપુલાત્મ છે,
 ઉડાણે ઉઠવિ જેવા, તેજ શા શુદ્ધ છે તમે.’

આત્મવીર ગાંધીજીને ઉપમા આપવા માટે આથી લગ્ય
 ઉપમા કવિને ક્યાંથી જડે. આ દીટી ફરીફરી વાંચતાં મનમાં
 વિચાર આવે છે કે કવિ જો ગાંધીજીને ખાકી રહેલા વાણુ સાથે
 સરખાવત તો એમનું કેવું વર્ણન કરત ?

એક ખાતુ જગતું માનવસંહારકારી વિશ્વયુદ્ધ અને ખીલ
ખાતુ ગાંધીજીનું કલ્યાણકારી આત્મયુદ્ધ એ બે વચ્ચેનો ભેદ
ખતાવતાં કવિ ગાંધીજીને કહે છે :

‘કુરુ હો જેમની સામે તેમનાં હિતને ચડો,
નિજ ને પરના ભેદો તમારે અંતરે નથી;
અન્યુત્ત્વ પ્રાણિ માત્રે એ ભાવના છે ઉરે સુધી
વિશ્વમાંજલ્યની વિંતા સદાય અંતરે વડો!’

જેમ થોડામાં થોડા શબ્દોમાં કવિએ ગાંધીજીના અંતરનું
ચિત્ર આપણને આપ્યું છે તેમ આજની દુનિયાની આશુરી
અંપત્તિનું વર્ણન પણ એટલા જ થોડા પણ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કવિએ
આપણને આપ્યું છે.

‘સત્તામાં સત્ય જોવાની આ અરાજકતા ખપી
રાજ્યતંત્રે સમાજે ને ધર્મમયિ થતી હતી.’

આતું જ વિશેષ વર્ણન કરતાં નીચેના શબ્દોથી કવિ આજની
સંસ્કૃતિને નવાજે છે :

‘શિખરે સ્વાર્થને ધર્મ, યથા શંખણીમાં સૂતી
દેખે દર્તવ્ય હિંસામાં, એવી આજની સંસ્કૃતિ!’

દશ વરસ પહેલાં આ પંક્તિઓ અતિશયોક્તિને દોષ કહે
છે એમ લોકો કહેત. આજે વિશ્વયુદ્ધને અતે આમાં અધ્યોક્તિ જ
છે એમ કહેવાનો વારો આવ્યો છે. આજે તો

‘યુધ્ધો મે.ટાં, ઉરે નાનાં, વાસના વન્નિ પ્રજવળ્યો,
ખિન્દુમાં સિન્દુનો કોળ, નિહાળી મેઝુ થે ચળ્યો!’

ઓઠામાં ઓઠા શબ્દોમાં આઘાત ચિત્ર ખડું કરવાની
શ્રી. કરંસનદાસની શક્તિ આ બે લીટીમાં પ્રકટ થાય છે.

‘ધરા છે વિશ્વમાં શ્રેષ્ઠ, ધરામાં શ્રેષ્ઠ માનવી;
ને તેમાં આપણે શ્રેષ્ઠ—વિશ્વદર્શનથી છવિ!’

સાર—અલંકારની આ બે લીટીઓ ગીતાના સોળમા અધ્યાયના
અમુક શ્લોકોની યાદ કરાવે છે.

ફરી એક વાર કવિ ગાંધીજીને એમનું ઘડતર સંભળાવે છે :

‘શ્રદ્ધા સૃષ્ટા તણી લેને, જનેતાની સહિષ્ણુતા,
શૃત્યુની વીરતા લેને, લે આત્મત્યની સ્વસ્થતા.’

‘આસુરી શક્તિઓ ફેરાં એ વાવટોળમાં તમે
ઉભા બાપુ, ઉરે જાપ જગન્નાગદ્યના રમે.’

વિશ્વયુધ્ધનો નિઃશેષ અંત આવ્યો; પણ વિજેતા મિત્ર રાજ્યોના
હૈયાની ખીક ચોછી નથી થતી. પરસ્પર ઈર્ષ્યા, દ્વેષ, શંકા અને
અવિશ્વાસ વધતાં જ જાય છે. માનવપાપોનું પ્રાયશ્ચિત કરવા ઉપડેલા
વિજયી રાજ્યો નવા પાપોના સંકલ્પો અપાટાલેર સિધ્ધ કરવાની
હોડમાં હોડવા લાગ્યા છે, એમ જોઈ નિરાશા અને નાસ્તિક થતી
દુનિયાની દૃષ્ટિ બધા દેશોમાં ફરી વળી ગાંધીજી ઉપર ઠરે છે અને
આશા કરે છે કે, વળતે આહી ઉધારનો સુધાસંદેશ સાંપડશે.
એ દૃશ્ય જોઈ ગાંધીજીને ઉદ્દેશી કવિ કહે છે :

‘મહા સંહારથી નાસ્ત્યા જગની એક આશ છે,
અંધારે પથ ભૂલેલી પૃથ્વીફેરા પ્રકાશ છે.
સ્વપ્ન છે નિદ્રિતો ફેર, અંધોતું મુક્તિગાન છે.’

આખી દુનિયાની આજની આ સ્થિતિ જોઈ એના અમુક અમુક
ચિત્રો વીજળીના અબકારાની પેઠે ફાળવતું આ કાવ્યચિત્ર ગાંધીજીની
વિભૂતિને નીચેના કવિ શબ્દોમાં નમીને વિરમે છે.

‘સત્યનું કાવ્ય છે, બાપુ, કાવ્યનું સત્ય છે તમે!
અખતી કાવ્યને સત્ય સૃષ્ટિ આ આપને નમે.’

ઈતિહાસ બાપડો ફોટોગ્રાફરના કેમેરા જેવો હોય છે. એની
આંધળી આંખ બધું જ જુએ છે. કવિની આંખ દેખતી હોય છે. એને
શું નિહાળવું અને શું છોડી દેવું એનો વિવેક હોય છે. તેથી જ એ
જીવનકળાની પ્રતિનિધિ બની શકે છે. પુરસ્કાર અને તિરસ્કાર વિના
કળા સંભવે જ નહિ. પ્રધાન વસ્તુ-મહત્વની વસ્તુ-આગળ ધરવી તે
પુરસ્કાર; અને જે જે વસ્તુ ગૌણ છે, તુચ્છ છે, ક્ષણજીવી અને છીછરી
છે તેની અગવડભરી લીડ ખસેડવી એ તિરસ્કાર. ઈતિહાસ જ્યારે કેવળ
ખતાવોની નોંધણીરૂપ જ હોય ત્યારે તેને પુરસ્કાર-તિરસ્કારનું તંત્ર

સૂઝતું નથી. ઇતિહાસકાર ને કળાકાર પણ હોય તો તે આ તંત્રની મદદથી પોતાનું ચિત્ર દેવનું અને બોલનું કરે છે અને એ ચિત્રપટ દ્વારા દેવતાનાં રહસ્યનો બોધ પ્રકટ કરે છે. પણ કળાકાર કવિને તો ઇતિહાસની એ વિગતોમાં પણ ઉતરવું પડતું નથી. એ તો માનવીના દેવતા અને ધર્મધર્મતા, જ્ઞાનામુખીના રસ જેવા અનુભવોમાંથી શાંતપણે બોધરત્નો ઉપજાવી કાઢે છે. આવા પાસાદાર, ચળકતા રત્નોમાં અનેક યુગોના અનુભવો પિંચિડત અને દેન્દ્રિત થએલા હોય છે. પછી એ શબ્દરત્ન વિવિધ વિભૂતિથી ચળકવાના છે.

એવાં રત્નો પ્રસવવાનું ભાગ્ય કવિઓનું હોય છે. તેથી જ એમને કાન્તદર્શી કહે છે. કવિઓ શબ્દચુષ્ટિના સ્વામી અને તેજવંશના વંશજો હોય છે, એમાં કોઈની વિભૂતિ હીરાની હોય છે તો કોઈની માછોકની, કોઈની પન્નાની હોય તો કોઈની નીલમની હોય. પણ બધા જ માનવ-હરની શુદ્ધમાં પાટીને તૈયાર થએલા હોય છે. જેમ કાદવમાંથી કમળ ઉગે છે, ખાણની માટીમાંથી રત્નો નિપજે છે તેમજ દેવતાની વાસ્તવતામાંથી ધ્યેયનિષ્ઠા, આધ્યાત્મિકતા અને માંગલ્યમયી આત્મ-વિભૂતિ પ્રકટે છે. કવિઓ આ અદ્ભુત દિશિયાની દેવી પ્રક્રિયાના સાક્ષી અને ગાયક હોય છે. એ એમનો અધિકાર છે. એ અધિકારને યોગ્ય એવી દૃષ્ટિની શુદ્ધતા જાળવવાનો એમનો ધર્મ હોય છે. ભાગ્યશાળી યુગમાં પ્રભાવશાળી કવિઓ પાકવા જ નેહએ એ સૃષ્ટિનો નિયમ છે.

મુંબઈ

૧૦ : ૯ : ૧૯૪૫

કાકા કાસેલકર

દેવી સંપત્ સુકિત અર્પે અર્પતી 'દાસ્ય આસુરી
—ગીતા

સાધના

અંધારઘેર્યા જગમાર્ગ પે જો,
પ્રકાશકેરાં પગલાં કરતો;
વાધી રહ્યો કે અવધૂત શાન્ત,
અમીટ મીટે જગને ભરતો !

પગમાં પુણ્યનું જોમ, ઉરે માનવતા વસી,
ધૈર્યદંડે તનુ ધારી જો કેવો જાય છે ધસી !
પોણો સો વર્ષના ભારે દબાયા નિજ દેહની
દયા ખાવા જેટલીયે એને નીરાંત છે નહિ !

વાઘે સદા રામનું નામ લેતો,
ઉરે ધરી દીપ અનંત આશનો;
વાયુ કદી હો અનુકૂળ શાન્ત,
રૂંકાય વંટોળ જ વા વિનાશનો !

વસંતે વા, શિશિરે વા, વર્ષામાં, ગ્રીષ્મમાંહી વા,
વાઘે છે સરખે વેગે યાત્રા એ નવલીખમની.

એની દષ્ટિ જડ જગતની લીંત ભેદી રમે છે ;
જ્યાં આત્માના અમર વિભવે પંચભૂતો રમે છે ;
ઇન્દ્રિયોના પળસુખદ ને દુઃખદાયી સદાના,
જ્યાંના હોયે રમણ, ભ્રમણો વામણ વાસનાના !

સૃષ્ટિને સર્જતી વેળા સચ્ચિદાનંદને ઉરે
હતું જે સૌણહું એક તેજ એને ઉરે સ્ફુરે !

તે સ્વપ્ન છે મંગલ સૃષ્ટિ કેરું,
અખંડ જ્યાં સાત્ત્વિક રાસ પ્રહનો;
જ્યાં માનવી સર્જનહાર બેની
ખની રહે બાન્ધવજોડલી કે !

માનવી માનવી સાથે સાધી સંવાદ સંચરે :
સર્જે આ વિશ્વમાં સ્વર્ગ, જેવું સૃષ્ટાતણે ઉરે !
પરંતુ વિશ્વકર્તાના મનની મનમાં રહી,
ને ચાલ્યું વિશ્વ આખું આ અન્યકે મારગે વહી !

આવ્યો તે, ને નયન ભરીને દીઠું જ્યાં વિશ્વ એણે,
અશ્રુઓની સરિત વહી, તે રોડી રોકાય રોણે ?
જ્યાં જુએ ત્યાં જલધિ ઉછળે દુઃખના કલેષના ચે
સંતાપોના, હૃદયમળના, ઘોર વિદ્રેષના ચે !

અસતને સત્યને ઠામે, જડ ચૈતન્યઆસને,
એણે આનંદને સ્થાને, દીઠું દુઃખ પ્રતિષ્ઠિત.

દીઠું એણે મનુજ ખનિયો દાનવોથીય દુષ્ટ :
થાવા ચાહે સકલ ભરખી ચેન કેન પ્રયુષ્ટ ;

‘હું’ની વેદી પર સતત એ અન્ય સૌને વધેરે :
લીલા જ્યાં ત્યાં નરઅસુરની લોહીભીની જ દહેરે !

નીરખ્યું તેવું નાણ્યું ને, શીઘ્ર કીધો સુનિશ્ચયઃ
 'જંપુ ત્યારે જ, હું જ્યારે કેરું આ પાપનો ક્ષય'
 પછી તો દાયકાઓ પે દાયકાઓ વીતી ગયાઃ
 કાળના ચે ધસારાને, તમે બાપુ, જીતી ગયા !

જે હર્ષથી ભાર વહે યુગોનો
 ખનાવવા માનવી ભારમુકત,
 તેની કને પોણી શતાબ્દિ કેરા,
 સ્વદ્વાદ્ય આ ભારની શી વિસાત !

પરંતુ અધુરી યાત્રા હજી ચે બાપુ, આપનીઃ
 કો જાણે કેટલી બાકી પોઠો માનવ-પાપની.
 બુદ્ધ ને ઇસુ ને કૃષ્ણ અને આપ સમા ચડ્યા,
 આહુતિ ખનીને, તોયે યજ્ઞ કાં અધુરા પડ્યા ?

તે ધર્મક્ષેત્ર-કુરુક્ષેત્રથી વહી જે
 ગીતા-સુધા-સરિત પાર્થતણે નિમિત્તે
 ને સારનાથમાંહી જે થયું ધર્મચક્ર-
 કેરું પ્રવર્તન તથાગતપુણ્યહસ્તે

પીયૂષ જે જિસિસને મુખથી સર્ચું, ને
 પ્રંકાધું જે ગિરિ-પ્રબોધતણે મુનામેઃ
 તે સર્વ વિસ્મરણશીલ જગજગનોને
 સંભારી દીધ, નિજ જીવનગીતગાને !

કંસથી અદકો દર્પ, અદકો મોહ મારથી,
 હેરાદથી વધુ હિંસા, સામે ઝૂઝ્યા તમે મથી-

વીરના વીર્યથી ઝૂઝ્યા, કર્યા કેસરિયાં સદા;
સ્થિતમંજતણી શાંતિ છતાં ના વીસર્યા કદા !

ધરા શા ધીરગંભીર, વ્યોમ શા વિપુલાત્મ છે,
ઉંડાણે ઉદ્ધિ જેવા, તેજ શા શુદ્ધ છે તમે !

ઝૂઝો છે જેમની સામે તેમના હિતને ચહેા;
વિશ્વભાંગલ્યની ચિંતા સદાયે અંતરે વહેા !

નિજ ને પરના ભેદો તમારે અંતરે નથી;
માનવી માત્ર બન્ધુઃ એ ભાવના છે ઉરે ગૂંથી !

મિષ્ટાન્ન

લેખવે સ્વાર્થને ધર્મ : યથા શંખાણીમાં સતી,
દેખે કર્તવ્ય હિંસામાં એવી આજની સંસ્કૃતિ !
જુએ સાદ્ય આયુરું તર્પણે ઇન્દ્રિયો તણા :
'અહ' યજ્ઞતણા સૌને લેખવે જડધંધણા !

સત્ય ને માનવતાની પ્રતિષ્ઠા લેશ ના ખળે :
વિશ્વભક્ષંત કાળાગ્નિ સહસ્રજ્વાલ થૈ ખળે !
છતાંયે માનવી એમાં અંજાઈ, આથડે, દેડે : અંજા
વિનાશી રૂપના તર્પ્યા પતંગો અગ્નિમાં પડે !

તમે દીકું ખાધુ, વિભુવર-રચું નંદનસમું
જગત પદ્મયેલું રૂધિરભર સંહાર-ધરમાં,
સશકતોને હાથે જહિં સતત રેંસાય નખળાં
જહિં આક્રોધનો અડ્ડળ ધ્વનિ આકાશ ભરતો !

સત્તામાં સત્ય જોવાની આ અરાજકતા બધી
રાજ્યતંત્ર સમાજે ને ધર્મમાં યે થતી છતી !
વ્યકિતઓ વ્યકિતઓ વચ્ચે, રાષ્ટ્રો વચ્ચે પુરાતન
શોણિતાર્દ્ર થયાં ઊભાં ઘોર હિંસાતણા વન !
પૂર્વે ગાંધિવધન્વાએ ખાંડવને પ્રજાળિયું :
તમારે વણગાંધિવે હિંસાવન પ્રજાળવાં !

‘કાંઠાતણો એક ઉપાય કાંઠો’
 વદંત સૌએ વ્યવહારદક્ષઃ
 એ સૂત્રપોલી જડતાની પ્રત્યે
 તમે સદા દોર્યું સહુનું લક્ષ !

પરંતુ જે દીઠાં નોતાં સતત્રેતા વળી દ્વાપરે
 એવાં તોતિંગ સામ્રાજ્યો રચાયાં કલિઉમ્બરે !

એકેક એ અસુરકેરી ઇમારતોના
 આધારસ્તંભમહીં ઊભી અધોર હિંસાઃ
 આમૂલશાખ, મુકુલે, કુસુમે, ફળે જે
 હિંસા તણો રગત-રંગ રહ્યો સીંચાઈ !

એવાને આપમાં બાપુ, કાળની ઝાંખી થાય તો
 નવાઈ શી ? ઉપા દેખી જે અંધાર મુંઝાય તો !
 પ્રેમમૂર્તિ ઇસુમાંહી બીજ કયાં નિજ નાશનું
 રૂમી સામ્રાજ્યના મૂઢ લોચને નિરખ્યું ન’તું !

ને ભૂમિપે ચદુકુલમણિ ઉતર્યા એ હતા ના
 તેની પહેલાં જીવનભરના પાપના સંચયોની
 મૃત્યુભીતિ પ્રગટ કરતી, કારમી કાળચીસ
 જેવી કંસે સુણી ન હતી શું ધોર આકાશવાણી ?

તમે ઊગ્યા અને સજ્જ સૈન્યો આસુર સૌ થયાં
 આયુધો ઊંચકી સૌએ યથાસ્થાને ખુંતી ગયા !
 પાર્થના પુત્રને કાળે રચાયો ચક્રવ્યૂહ જે
 વર્ણવ્યો વ્યાસજીએ તે ઝાંખો આની કને પડે !

અગ્નિના તણુખા જેવા અભિમન્યુતણે કરે
 મૃત્યુવર્ષન્ત કો દંડ તાંડવે ચડી ઉછળે !
 અહીં શસ્ત્રાસ્ત્ર નામે ના અમન્યુ, આપને કરે !
 ચંક છે એક ! હા ! તે તો અમીને વર્ષતું કરે !

વળી ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રો કને શસ્ત્રો હતાં ચ શાં :
 ગદા ને અસિ ને ફર્શી, શર ને સાંગ ને છરા !
 અરે, જે નવશસ્ત્રોની સામે ઝૂઝવું આપને :
 તે સૌ પાસે બિચારાં એ : પહેંચે શૈ કીટ સાપને !

તોપો ટેંકો વિમાનો ને આલથા અગ્નિ વર્ષતો
 વ્યોમ ને વસુધા કંપે ને અંભોધિય કંપતો !
 પરંતુ કોડિયાંને કે, બીજા સામાન્ય દીપને
 ભુઝાવે જે મહાઝંઝા તે નિરર્થ રવિ કને !

છતાંયે આભને જ્યારે ઘેરે છે ધનની ઘટા
 ત્યારે થાયે ઘડી લુપ્ત સહસ્રરશ્મિની છટા !
 આ ધનાદિત્યસંગ્રામો વીલોક્યા જેમણે સદા
 તેજઃવંસતણી શંકા ના ઉરે તેમને કદા !

આપ-છોં બાપુ, અત્યારે, ધનકારાગૃહે ગ્રસ્ત્યા :
 અમારાં ચક્ષુ સામે તો તેજપ્રાસાદમાં વસ્ત્યા !

સમાધા

મંડાયા ઓચ્છવો મેલા માનવ્યશત્રુને ધરેઃ
દૈત્યોની ધોર ગાળન્તી આરતી ઓજ ઉતરે!
આનદે ઉલ્લુકોઃ ગાયે ગીતો તિમિરરાજનાઃ
દર્પે શંખોઃકુકાયે સૌ હિંસા-સૈન્ય સમાજના !

અભિનન્દે જયોન્મત્ત અસુરો એકમેકનેઃ
“શી છે ગુંજશ આત્માની, ભુજઓઆપણી કને!
ધરા છે વિશ્વમાં શ્રેષ્ઠઃ ધરામાં શ્રેષ્ઠ માનવીઃ
ને તેમાં આપણે શ્રેષ્ઠ-વિશ્વકર્તાતણી છવિ !
સત્ય ને ન્યાય ને ધર્મ ને એવા શબ્દ સેંકડો
સન્ન્યાં છે શકિતહીનોએ ઢાંકવા નિજનો સડો !”

અને ધાયાં એ સૌ ધરણીતણું લેવા ધણીપણું
દી દિધેલાં વિજ્ઞાને નિજ ભુજ ગ્રહી શસ્ત્ર નવલાં;
કુંકાડીને જાગી સકલ જગનો ગ્રાસ કરતી
મહાહિંસા કેરી અયુતક્ષણ જવાળા ભુજગ શી !

યુધ્ધો મોટાં, ઉરો નાનાં, વાસનાવન્ધિ પ્રજવળ્યો
બિન્દુમાં સિન્ધુનો ક્ષોભઃ નિહાળી મેરૂં ચે ચળ્યો !

મેરુ ચળ્યો, સૂરજ સોમ ખૂઝ્યા :
 માઝા મુકી સાગર-વ્યોમ ખીજ્યાં :
 પૃથ્વી નિજસ્થાન થકી ખરી ને
 બહાં ડની બા'ર ચડી હિંડો જે
 ૧૧ ઉરે જન્મતી ભીતિ દારુણ !)

પ્રકૃતિ વિકૃતિ પામે આવા ઉત્પાત સંભવે,
 સંભવે ક્ષોભ નામે ના પ્રભુના સંતને ઉરે !
 પ્રકૃતિ વિકૃતિ કેરા દારુણોત્પાત દેખીને
 અંતરે દ્રવિયા બાપુ; દ્રવ્યા, પણ ડગ્યા નહિ !

શ્રધ્ધા સ્પષ્ટા તણી લેને, જનેતાની સહિષ્ણુતા,
 મૃત્યુની વીરતા લેને, લે આનન્ત્યની સ્વસ્થતા
 આસુરી શક્તિઓ કેરા એ વા-વંટોળમાં તમે
 ઊભા બાપુ, ઉરે જાપ જગન્માંગલ્યના રમે !

સત અસતના સંગ્રામે ના નવા, ન નવાઈના,
 સત અસતને હાથે પામ્યું નિરંતર યંત્રણા !
 પણ જીવનમાં બાપુ, આપે સદર્થ જ જે સદ્યુઃ
 ઉર થરથરે સંભારી તે: ન જાય મુખે કહ્યું !

દીધી કાયાં દધીચિએ: ઇન્દ્રને વજ્ર સાંપડ્યું :
 હણાયો વૃત્ર : દેવોનું સઘ સૌભાગ્ય ઉધડ્યું !

અહીં દધીચી ય તમે, તપસ્વિ,
 તમે જ વજ્રે, મધવા ય છો તમે !
 ને વૃત્ર કેવો ? વધ પામતા છતાં
 નવાં નવાં રૂપ ધરી વિલાસતો !

આવી વૃત્ત તણી માયા, ને આવું તપ આપનું :
પુણ્યની ક્ષીણ કાયા... ને આવું સામર્થ્ય પાપનું !

નિહાળી કોઈ વેળા તો ધીરા ને ગભીરાય તે
વિમાસે : સાચું શું તે જ-ચખે જે નિરખાય તે !
બુધ્ધ ને ઇન્દ્રિય ને કૃષ્ણ : સ્વપ્નો માનવીનાં હશે ?
કુલેકું પંચભૂતોનું સદા આમ વહું જશે !

કંઈ કે પંક ? આત્મા કે આભા ઇન્દ્રિયગ્રામની ?
સત્ય શું ? કામતૃષ્ણા કે પ્રતિષ્ઠા આત્મરામની ?
ઉર-દૌર્બલ્ય-પ્રેરના સહુ એ ક્ષુદ્ર સંશયો
આપના જીવને બાપુ, સર્વથા છે શમાવિયા !

“સખે કલ્યાણકારીની દુર્ગતિ ના થતી કદી :”
વાવિયાં પ્રેમનાં બીજો ઉગવાનો જ એક દિ’ !
સુધાસંદેશ શ્રીકૃષ્ણે પાચો’તો કુન્તીપુત્રને :
જગને સંશયે ઘેર્યાં-પાચો તે જ ફરી તમે !

તમે સંહારથી ત્રાસ્યાં જગની એક આશ છે :
અન્ધારે પંથભલેલી પૃથ્વી કેરા પ્રકાશ છે !
સ્વપ્ન છે નિદ્રિતો કેરું, બંધોનું મુક્તિંગાન છે :
ઝૂઝતા જડયજ્ઞૂથો શું સ્પષ્ટાનું અભિમાન છે !

સત્યનું કાવ્ય છે, બાપુ, કાવ્યનું સત્ય છે તમે !
ઝંખતી કાવ્યને સત્યે સૃષ્ટિ આ આપને નમે !

‘नहि कलयापञ्चम् कश्चिन् दुर्भितिं ताव राच्छात।
— भीता।